

Koulusta maailmaan. Mitä freireläisyys koulussa tarkoittaa?

1. Miten Freire eroaa muista vaihtoehtopedagogiikoista?

Freireläistä ajattelua pidetään yleensä yhtenä vaihtoehtopedagogisista suuntauksista. Freireläisen pedagogiikan taustalla on Paulo Freiren ajattelu, mutta toisin kuin muissa vaihtoehtopedagogioissa, se ei ole synnyttänyt juurikaan freireläisiä kouluja. Kun muissa vaihtoehtopedagogioissa yleensä on perustaja (Montessori, Steiner, Freinet jne.), jonka ajatusten pohjalta on sitten rakennettu koulu, Freiren ajatukset kyllä ovat freireläisyyden pohjana, mutta niitä on sovellettu toisin.

Freire itse työskenteli 1900-luvun puolivälin jälkeen monenlaisissa koulutusprojekteissa Etelä-Amerikassa. Pääosa niistä keskittyi aikuiskasvatukseen, aivan kuten useimmat freireläisen pedagogiikan sovellukset tänäkin päivänä. Freire kirjoittaa hyvin erityisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa, toimii tiettyjen ihmisryhmien parissa ja eräisiin periaatteisiin nojaten: nämä kaikki siirtyvät helpoimmin aikuiskasvatukseen ja voidaan kysyä, siirtyvätkö ne muualle laisinkaan. Tätä aionkin nyt pohtia. Tarkoitukseni on käsitellä freireläisen ajattelun erikoispiirteitä; sitä miten tätä ajattelua voitaisiin koulun kehikossa käyttää; sitä, voiko freireläistä koulua ensinnäkään olla olemassa ja jos voi, niin millainen se olisi.

Kuten Freiren tunnetuimman teoksen nimestäkin voi päätellä, freireläisyydessä kyse on aina ensisijaisesti *sorrettujen* pedagogiikasta. Tämä on Freiren kantava periaate ja tarkoittaa samalla, että freireläisyys ei ole väline tai menetelmä, jota voisi soveltaa miten tahansa. Freiren ajattelun ytimessä ovat yhteiskunnalliset suhteet ja valta. Kasvatuksessa on kyse autonomian ja vapauden lisäämisestä sekä tukahduttavien olosuhteiden tunnistamisesta ja niiden vastustamisesta. Tämä ei ole vain taustalla vaikuttava periaate, vaan konkreettisesti läsnä kaikessa toiminnassa. Freireläinen pedagogiikka on siis aina vahvasti kiinni maailmassa ja hyvin konkreettisesti suhteessa yhteiskuntaan. Tämä tarkoittaa samalla myös sitä, ettei ole mitään yhtä freireläisyyttä: se elää kiinteässä suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan, sen valtamuotoihin ja niiden muutoksiin. Freireläinen pedagogiikka on rakennettava aina vallitsevien olosuhteiden pohjalta.

2. Miksi ei voi olla yhtä freireläisyyttä?

Koulu ei ole yhteiskunnasta irrallinen vyöhyke vaan sillä on aivan erityinen osa yhteiskunnan ja talouden toiminnassa. Yhteiskunnat kuitenkin muuttuvat ajan kuluessa. Työn ja tuotannon muodot, rikkauten luomisen ja ihmisten kontrolloinnin tavat muuttuvat. 1950-luvun lopun Brasilia, jossa Freire toteutti ensimmäisiä lukutaitokampanjoitaan, on lähes joka suhteessa erilainen yhteiskunta kuin 2010-luvun Suomi, jossa meidän nyt pitäisi löytää tapa toteuttaa freireläistä pedagogiikkaa.

”Liikkeen lähtökohta on ihmisissä itsessään. Koska ihmiset eivät kuitenkaan ole erillään maailmasta ja todellisuudesta, liikkeen on alettava ihmisen ja maailman välisestä suhteesta. Siksi on aina lähdettävä liikkeelle ihmisten ’nykyhetkestä’ [...]” (Freire 2005, 91.)

Freireläinen pedagogiikka pyrkii vahvistamaan ihmisten autonomiaa, heidän mahdollisuuttaan ohjata omaa elämäänsä ja toimia yhteistyössä toisten kanssa. Freire kutsuu pedagogiikkaansa *sorrettujen* pedagogiikaksi, mutta sorto on tässä ymmärrettävä laajassa merkityksessä. Freiren mukaan sortoa ovat tilanteet, joissa ”ihminen käyttää objektiivisesti toista hyväkseen tai estää tätä tavoittelemasta asemaa itsenäisenä ja vastuullisena persoonana” (Freire 2005, 57). Hedelmällinen tapa ymmärtää sorto on ajatella sitä tilanteena, jossa ihminen erotetaan omasta voimastaan ja mahdollisuuksistaan. Tässä mielessä esimerkiksi koulussa *sorrettuja* ovat yhtäläillä opettajat ja

oppilaat: kyse ei siis ole siitä, että opettaja vapauttaa oppilaat sorrosta, vaan että molemmat toimivat yhdessä oman autonomiansa vahvistamiseksi.

Freireläiseen pedagogiikkaan kuuluu ajatus analyysista, jossa tunnustetaan keskeiset sorron muodot yhteiskunnassa ja toiminnasta, joka pyrkii vapautumaan näistä muodoista (Freire 2005, 196).

”[...] ei ole valtaajia eikä siten myöskään annettuja malleja. Niiden sijalla on toimijoita, jotka analysoivat kriittisesti todellisuutta (toimintaa koskaan tästä analyysista erottamatta) ja vaikuttavat subjekteina historiallisen prosessin kulkuun.” (Freire 2005, 202.)

Niinpä ei ole mitään yhtä freireläistä pedagogiikkaa, joka pysyisi ikuisesti samana paikasta tai ajasta riippumatta. Freireläinen pedagogiikka on vastarinnan prosessi, joka luodaan toiminnassa.

Mikään vaihtoehtopedagogiikka ei voi säilyä muuttumattomana – ainakaan jos se on taustaltaan materialistinen. Materialismi on keskeinen tausta-ajatus freireläisessä pedagogiikassa: ihmisten toiminnan taustalla ovat heidän aineellinen ympäristönsä ja heidän elämänsä aineelliset olosuhteet. Freire ei siis lähde liikkeelle universaaleista, moraalista tai mistään ”pyhistä asioista”, jotka säilyvät ikuisesti muuttumattomina. Tässä mielessä freireläisessä ajattelussa on paljon yhteistä esimerkiksi freinet-pedagogiikan kanssa ja monissa kohden ne voidaankin nähdä vain eri ihmisille suunnattuihin sovelluksiin samasta ajatuksesta.

Koulu tietotaloudessa

Freireläisen pedagogiikka tarvitsee siis yhteiskunnallisten valtasuhteiden analyysia. Tästä kiinnostuneiden kannattaa perehtyä Michel Foucault’n tutkimuksiin, joissa vallan muotojen ja tekniikoiden sekä niiden tuottamien vaikutusten analyysi yhdistyy ajankohtaisiin kysymyksiin hyvin kiinnostavalla tavalla (ks. esim. Foucault 2010, 124–126). Tällä hetkellä voidaan joka tapauksessa nähdä, että koulun ja koulutuksen asema nousee keskeiseksi post-fordistisessa tai ”tietotaloudessa”, jossa kyvystä oppia tulee tärkein tuotannontekijä. Tämä näkyy myös nykyisessä koulussa. On havainnollista ajatella koulua eräänlaisena koneena tai tehtaana, joka tuottaa tiettyä subjektiivuutta: koulu luo ajattelu- ja toimintatapoja, avaa tiettyjä mahdollisuuksia ja sulkee toiset pois.

Kun oppimisen kyvystä ja tiedosta on tullut taloudellisen kasvun moottoreita, on koulu noussut erityiseen asemaan ja alkanut kiinnostaa aiempaa enemmän myös talouselämää. Kuten Mikko Jakonen toteaa, erilaisen kontrollin ja ohjailun määrä on lisääntynyt huimasti. Lasta tarkkaillaan alusta asti herkeämättä, jotta voitaisiin selvittää hänen erityispiirteensä ja lahjakkuuden alueensa. Näin hänen kykynsä saadaan mahdollisimman tehokkaaseen käyttöön. Oppilaita kannustetaan itseohjautuvuuteen, jonka avulla he voivat ratkaista ongelmansa itse. Tämä johtaa kuitenkin helposti tilanteeseen, jossa yksilön merkitys ylikorostuu, yhteistyö käy vaikeaksi ja yhteiskunnan vaikutus yksilöön jää havaitsematta. (Jakonen 2008, 46–47). Oppilaat oppivat keskittymään itseensä, arvioimaan jatkuvasti omaa toimintaansa ja toimimaan mahdollisimman tavoitteellisesti. Ei ole sattumaa, että masennuksen ja burnoutin kaltaiset aivojen ylikuormittumisoireet ovat yhä tavallisia yhä nuoremmilla ihmisillä.

Inhimillisten resurssien ja jokaisen oppijat tietokykyjen mahdollisimman tehokas ulosmittaaminen on yksi esimerkki freireläisen sorron todellisuudesta nykypäivänä. Tällaisia asioita on siis otettava huomioon koulua suunniteltaessa. Miten taistella tätä vastaan? Jos koulusta pyritään tekemään mahdollisimman tehokas, kontrolloitu ja läpinäkyvä, voidaan tätä ehkä vastustaa tehottomuuden, epämääräisyyden ja tyhjäkäynnin kaltaisilla asioilla. Palaan tähän tarkemmin myöhemmin.

Freiren ajatusten pohjalta voidaan hahmotella ”freireläisen koulun” peruspiirteitä. Mutta koska tällaista koulua ei ole olemassa missään valmiina eikä sen luomiseen ole universaalia mallia, korostan, että nämä ajatukset ovat omia tulkintojani Freiren ajattelusta.

3. Freireläisen toiminnan peruspilarit

Millaista freireläinen pedagogia sitten voisi käytännössä olla? On tärkeää muistaa, ettei se ole vain yksittäisten menetelmien soveltamista – ei ole mitään yksittäistä tekoa, joka muuttaa toiminnan freireläiseksi. Tämä on erityisen keskeistä nykykoulussa, jossa monet toimintatavat ovat ainakin päältä katsoen saaneet paljonkin vaikutteita vaihtoehtopedagogioista.

Itsenäinen työskentely on hyvä esimerkki työtavasta, joka nopeasti katsottuna vaikuttaa freireläiseltä. Saahan oppilas siinä valita oman työskentelytapansa, etenemistähtinsa ja aikataulunsa. Itsenäinen työskentely onkin ollut tärkeässä asemassa esim. freinet-pedagogiikassa. Aikana, jolloin koulu oli etupäässä kurinpitoon perustuva laitos ja opettaja pakottava auktoriteetti, itsenäinen työskentely olikin vallankumouksellinen uudistus. Se osoitti, ettei oppilas ole tiedoton ja tahdoton olio, joka vaatii jatkuvaa holhousa, vaan itsenäinen henkilö, joka kykenee työskentelemään vastuullisesti ja huolehtimaan erilaisista työvaiheista, mikäli vain saa tilaisuuden siihen.

Tällainen tilanne on nykyään kuitenkin yhä harvinaisempi. Oppilaat joutuvat jo pienestä pitäen ottamaan vastuun omasta oppimisestaan ja pohtimaan jatkuvasti omaa edistymistään. On turhaa syyttää opettajaa epäonnistumisistaan, päävastuun kantaa kuitenkin oppija itse. Oppilaat tottuvat nykyään jo nuorina tekemään portfolioita ja suunnittelemaan pidempiäkin projekteja, joissa vastuunkantajina ovat he itse. Itsenäisessä työskentelyssä ei siis sinänsä ole mitään kovin vallankumouksellista, kaikki riippuu pikemminkin itsenäisyyden asteesta ja käytännön merkityksestä. Jos oppilas osallistuu kurssille, jonka voi suorittaa esim. itsenäisellä kirjallisella työllä, on oikeastaan kyse siitä, että 1) kurssin aihe on määrätty, 2) kurssin sisältö on määrätty, 3) kurssin työskentelytavat ja muoto on määrätty, 4) kurssin arviointitapa on määrätty ja parhaassa tapauksessa 5) itsenäisen työn muotokin on määrätty. Oppilaan itsenäisyys kutistuu siis todellisuudessa siihen, että hän saa täyttää annetun muodon valitsemallaan sisällöllä – jota sitäkin tosin on käsitelty kurssilla ennalta määrätystä näkökulmasta. Kyse on tavallaan samasta kuin jos kuvaamataidon kurssin oppilaalle annettaisiin kuvaamataidon kurssin suorittamista varten astia, jonka tämä saisi kaataa täyteen mitä tahansa opettajan antamista väreistä. Valinnanvapaus tai todellinen itsenäisyys kutistuu siis usein kovin vähäiseksi verrattuna siihen, että kuvitellun kurssin saisi suorittaa vaikkapa millä tahansa taiteellisella työskentelyllä.

Freireläisessä ajattelussa lähtökohtana on ensinnäkin oppilaiden omasta arkitodellisuudesta nouseva tarve opetukselle. *Opetusta ei siis tarvita automaattisesti ja kaikissa tilanteissa.* Opetuksen tarve määräytyy siitä, että joukko oppilaita haluaa opetusta tietystä asiassa. Tämän jälkeen pohditaan yhdessä kurssin sisältöä ja opetustapoja. Myös arvioinnista päätetään yhdessä ja lopuksi tietysti tehtävän työn muodosta, mikäli sellainen päätetään tehdä. Vaaditaan siis monta seikkaa ennen kuin itsenäistä työskentelyä voidaan todella kutsua itsenäiseksi. Freiren tunnettu generatiivisten teemojen menetelmä on tarkoitettu välineeksi, jonka avulla ihmiset voivat tiedostaa oman elämänsä keskeisiä ristiriitoja. Yhteisen keskustelun, analysoinnin ja koodaamisen kautta löydetään generatiiviset teemat, joihin tärkeimmät jokapäiväisessä elämässä koetut ristiriidat kiteytyvät. Näitä teemoja voivat olla esimerkiksi ajankäyttö, sukupuoli, tila ja niin edelleen. Teemojen pohjalta suunnitellaan oppisisältöjä, joiden kautta esiin nousseisiin ongelmiin voidaan tarttua.

Opettajasta oppilaaseen

Yksi Freiren pahimmista ongelmista näkyy erityisesti hänen varhaisimmissa kirjoituksissaan ja on se, että hänellä on taipumus ylikorostaa opettajan roolia. Freire lähti liikkeelle ajatuksesta, jossa opettaja on ulkopuolelta tuleva valistaja, joka tulee ratkaisemaan paikallisten ongelmat – tämä tietysti olikin perinteinen lähtökohta esimerkiksi lukutaitokampanjoille. Opettaja oli yleensä valkoinen keskiluokan jäsen, joka opetti tummaihoisia alaluokan jäseniä. Tähän epäsuhtaan on puuttanut mm. bell hooks, joka muutenkin käsittelee terävästi Freireä ajoittain vaivaavaa ”valkoisen

miehen harhaa” (ks. hooks 2007). On toki todettava, että Freire ajan myötä tunnisti ongelman ja käsitteli sitä onnistuneemmin 1990-luvun teoksissaan.

On kuitenkin korostettava, että *opettaja ei ole freireläisen pedagogiikan keskipiste*. Tämä käy toki ilmeiseksi jo katsomalla Freiren koulua koskevia perusväittämiä, joissa todetaan, ettei oppilas saa olla koulun objekti, vaan hänen on tultava sen subjektiksi (Freire 2005, 77–80). Keskustelu opetuksesta palautuu kuitenkin liian usein opettajan persoonaan. Hyvä opettaja onnistuu ”tavoittamaan oppilaat”, kun taas huono opettaja jää etäiseksi. Opettajia kannustetaan pohtimaan omaa opettajuuttaan ja professiotaan. Tässä on kuitenkin se vaara, että kouluinstituution ja yhteiskunnan ongelmat palautuvat kaikki opettajan persoonaan ja hän voi reagoida tähän ainoastaan itseään kehittämällä. Freiren ajatus on kuitenkin selkeästi, että opettajan katseen on käännettävä sisältä ulospäin: oman subjektuuden ja identiteetin pohtiminen ei ole tärkeää, vaikka jokaisella tietenkin on oma tapansa toimia opettajana. Sen sijaan tärkeää on katsominen ympärille: kouluun, yhteiskuntaan, oppilaisiin ja ylipäätään olosuhteisiin, joissa toimitaan. Vain näitä olosuhteita analysoimalla ja muokkaamalla voidaan koulussa tehdä jotain aidosti merkityksellistä.

4. Freireläisen koulun tärkeimmät piirteet

Toistaiseksi olemme tarkastelleet freireläisen kasvatusajattelun tärkeimpiä piirteitä ja sitä, mikä ei ole niiden mukaista. On käynyt selväksi, että pysyvästi yhtenäistä ja yleispätevää freireläisyyttä ei voi olla olemassa. Freireläinen pedagogiikka rakentuu kulloisenkin yhteiskunnallisen tilanteen pohjalta tehtävässä analyysissä. Lopuksi on yritettävä määrittää positiivinen sisältö tälle pedagogikalle: mitä se voisi käytännössä olla? Tarkastelen kolmea vaihtoehtoa: tilapäisiä projekteja, jotka toteutetaan freireläisistä lähtökohdista; kuvitteellista freireläistä koulua, joka luotaisiin tarkastelemiemme periaatteiden pohjalta; ja freireläistä toimintaa missä tahansa koulussa.

a) Tilapäiset projektit

Parhaimmin freireläisen koulun idea toteutuu tilapäisissä ”sissiyksiköissä”, jotka perustetaan jotain projektia varten. Tällaiset projektit nousevat ihmisten omasta tarpeesta, muuttuvat jatkuvasti olemassaolonsa aikana ja loppuvat tai vaihtuvat toisiin, kun tarvetta ei enää ole. Vaikka freireläisen pedagogiikan sanotaan joskus olevan Suomessa lapsipuolen asemassa, tällaisia projekteja on kuitenkin jatkuvasti käynnissä kymmenittäin esimerkiksi kansalaisaktiivismin, järjestöjen tai yliopiston piirissä. Ne vain kieltäytyvät institutionalisoitumasta tavalla, joka tekisi niistä ”vakavasti otettavia” muiden vaihtoehtopedagogiikkojen rinnalla. Freireläisestä näkökulmasta tämä ei kuitenkaan ole puute.

b) Freireläinen koulu

Yksi vaihtoehtopedagogiikkojen keskeisistä toimintatavoista on aina ollut oman koulun perustaminen. Tällöin lähtökohtana on, että hyväksytään koulun merkitys instituutiona ja rakenteena, mutta pyritään toteuttamaan se toisella tavalla. Vaihtoehtoisia kouluja on toteutettu esimerkiksi demokraattisen koulun periaatteiden pohjalta (Summerhill, Feeniks-koulu), Freinet’n, Steinerin, Montessorin tai Reggio Emilia-pedagogiikan ajatusten pohjalta.

Oman koulun hyviä puolia ovat opetussuunnitelman itsenäisyys ja joidenkin kompromissien välttäminen. Oma koulu on teoriassa todellakin mahdollista luoda ihmisten tarpeiden pohjalta ja sen oppilaat voivat olla koulussa omasta halustaan, mikä ei ole lainkaan vähäinen asia. Ongelmakohtia taas ovat se, että koulun perustaminen on hyvin työläs ja aikaa vievä projekti, mikä tarkoittaa, että nopea reagointi ihmisten tarpeisiin ja yhteiskunnan muutoksiin on usein hankalaa. Pitkän perustamisprosessin aikana pedagogiikka saattaa jäähmettyä ja muodostua jäykäksi oppirakennelmaksi niin, että kun itsenäinen koulu lopulta saadaan toimimaan, on joskus vaikea sanoa, mikä erottaa sen julkisista kouluista: säännöt voivat olla erilaiset, mutta ne ovat aivan yhtä sitovia. Toinen on-

gelma – jonka A. S. Neillkin Summerhillissä tunnisti – on, että koulusta muodostuu helposti saari, ympäröivästä yhteiskunnasta erillinen vyöhyke. Kolmas ja edelliseen liittyvä ongelma puolestaan on, että koska koulun ylläpitäminen on erityisesti alussa hyvin kallista, on koulu riippuvainen toisaalta korkeista lukukausimaksuista, jotka väkisinkin määrittävät sitä, kuka kouluun voi tulla ja toisaalta vanhempien tai muiden ihmisten anteliaisuudesta, jota koulurakennusten hankkiminen ja ylläpito edellyttää. (Ks. Neill 1968, 34; 40.)

Miten freireläisessä koulussa siis toimittaisiin? Alla joitain mahdollisia avainkohtia.

a. Opetussuunnitelma

Opetussuunnitelma on luotava itse, sillä kuten edellä on todettu, Freire vastustaa universalismia. Opetussuunnitelma on yhteydessä koulun tavoitteisiin ja koululle olevaan tarpeeseen. Sitä ei voi luoda etäällä, esimerkiksi valtiollisella tasolla.

b. Läsnäolo

Oppilaiden läsnäolon suhteen olisi lähdeittävä siitä, että koulunkäynti on vapaaehtoista eikä läsnäolopakkoa ole. Jos oppilas ei halua tulla kouluun, ei häntä voida siihen pakottaa. Tällaista järjestelyä on käytetty demokraattisissa kouluissa jo vuosikymmeniä ilman suuria ongelmia.

c. Oppilaan asema

Koulun on oltava periaatteiltaan demokraattinen. Kaiken toiminnan lähtökohtana on ihmisten autonomian vahvistaminen, se että ihmiset saavat päättää oman elämänsä kysymyksistä itse. Eikä ihmisten kategorioita voi kestävästi jakaa aikuisiin ja lapsiin.

d. Opettajan asema

Opettajuudesta on tehtävä tilannesidonnaista. Opettajalla ei ole pysyvää auktoriteettia oppilaisiin, vaan rooleja voidaan vaihdella tilanteiden ja kunkin oman asiantuntijuuden mukaan. Jokainen opettaja törmää nykypäivänä usein tilanteisiin, joissa oppilaat tuntevat jonkin koulunkäyntiin liittyvän asian häntä paremmin. Tämä nähdään esimerkiksi tietotekniikkaan liittyvissä kysymyksissä eikä tiedollisen auktoriteetin menettämisestä sinällään koidu mitään ongelmia, pikemminkin se luo paremmat mahdollisuuden yhteistyöhön.

e. Tuntien organisointi

Edellä käsiteltyyn opettajan asemaan liittyy myös työpajatoiminnan kautta tapahtuva opettajuuden jakaminen on erinomainen ajatus, jota on käytännössä kokeiltu monenlaisissa yhteyksissä lukemattomia kertoja. Siinä ajatuksena on, että kukin tarjoaa omat kykynsä jaettaviksi opetuksen muodossa. Työpajojen kysyntä ja tarjonta riippuu siis siitä, mitä taitoja osallistujilla on ja mitä taitoja he haluavat oppia. Pajoja on käsitellyt mm. Ivan Illich klassikkoteoksessaan *Kouluttomaan yhteiskuntaan*.

Tämä lista on hyvin suppea ja viitteellinen. Mitään käsikirjaa freireläisen koulun perustamiseen ei ole, mutta jokaisessa projektissa se voidaan kirjoittaa uudelleen. Ongelmakohtiakin tietysti on: edellä sivuttiin jo sitä, että ristiriita riippumattomuuden ja rahoituksen välillä on monesti vaikea ratkaista. Jos freireläinen koulu ei varmasti voi olla sellainen, minne oppilaat pakotetaan, yhtä varmaa on, ettei se voi olla koulu, jonne oppilailla ei ole varaa tulla korkeiden kustannusten vuoksi. Kokemus osoittaa kuitenkin, että käytännön ongelmia on aina, mutta ne ovat myös aina ratkaistavissa.

Antti Salmisen, Tere Vadénin ja Juha Suorannan *Tuleva yliopisto*-kirjassa esittämä visio dialogiyliopistosta kiteyttää hyvin joitakin freireläisen koulun ydinkohdista.

”Opintopisteistä luovutaan. Tutkinnoista luovutaan. Opettajat ja opiskelijat päättävät kurssien sisällöistä yhdessä. Pääasiallinen oppimistapa on lukupiiri ja keskustelu. Tarvittava

arviointi toteutuu vertaisarviointina. Osan opinnoista voi suorittaa edelleen tenttimällä ja kirjoittamalla, mutta etenkin suullisina tentteinä ja projekteilla, joissa sovelletaan ja kokeillaan teorioita käytäntöön. Gradun voi tehdä puhutussa muodossa. Opiskelija valmistuu, kun hän kokee olevansa valmis. Vain harva kehtaa ja viitsii valmistua; valmistumista pidetään huonon maun osoituksena. Jotkut kuitenkin hyväksyvät sen, jos syynä on valmistumisjuhlien järjestäminen.” (Salminen & Vadén & Suoranta 2009, 47.)

c) Freireläisyys missä tahansa koulussa

Kuten edellä on nähty, ei ole olemassa freireläistä pedagogiikkaa, jonka voisi suoraan siirtää mihin tahansa. Koska freireläisyys on sidoksissa yhteiskunta-analyysiin ja vapautuksen projektiin, on varmasti kyseenalaista, miten sitä voi soveltaa koulussa, johon oppilaiden on pakko tulla. Tätä kysymystä moni peruskoulussa työskentelevä on varmasti pohtinut, eikä siihen löydykään yksinkertaista vastausta. Tietenkään freireläinen koulu ei ole paikka, jonne oppilaat pakotetaan: tämän vuoksi Freire myös taipuu niin paljon sujuvammin esimerkiksi aikuiskasvatukseen. Ajattelen kuitenkin, että pienessä mittakaavassa freireläiselle toiminnalle voidaan luoda tilaa missä tahansa. Autonomisen organisoituminen mahdollisuus ja kokemus autonomisesta toiminnasta ovat kumoksellisia voimia sinänsä – missä tahansa. Ajatus järjestelmän muuttamisesta sisältäpäin on mielestäni hyvin ongelmallinen enkä juuri usko siihen, mutta ehkä freireläisestä ajattelusta voidaan poimia välineitä, joilla voi tietyissä paikoissa raivata tilaa valtakoulujärjestelmän sisälle. On kuitenkin hyvä muistaa, että kysymystä reformismin mielekkyydestä ja mittakaavasta tämä ei poista. Freireläisyyttä ei ole ollut helppoa sovittaa yhteen virallisen koulujärjestelmän kanssa. Erityisesti 1960-luvulla Freire pidättäytyi reformismista, sillä virallinen koulujärjestelmä edusti hänelle ”byrokrattisen koneiston keskittymää” (Torres 1993, 127).

Koulu ei kuitenkaan ole monoliitti, joka olisi joka puolella ja joka paikassa täysin yhtenäinen. Se ei ole rasvattu koneisto, jossa jokaisella osalla on määrätty paikkansa, vaan sommitelma, jossa monet erilaiset, ristiriitaiset ja vastakkaisetkin pyrkimykset lomittuvat toisiinsa. Niinpä sen sisällä on tilaa monenlaiselle toiminnalle ja jokainen opettaja välittää omalla toiminnallaan tietynlaista yhteistoiminnan mallia. Tässä mielessä jokainen teko on koulussa poliittinen ja merkityksellinen: istumajärjestys, oppituntien sisältö, puheenvuorojen jakaminen, arviointi ja arvosanat, ja niin edelleen. Laajasti ottaen freireläistä toimintaa on kaikki sellainen, joka vahvistaa oppilaiden autonomiaa eli toisin sanoen antaa heille mahdollisuuden aidosti päättää omien ajatustensa käytöstä ja yhteistyön muodoista toisten kanssa. Vaikeaa tässä on se, että vaikutusmahdollisuuden on oltava todellinen eikä vain näennäinen – kouluhan on täynnä tilanteita, joissa oppilaita kutsutaan osallistumaan ja vaikuttamaan, oli kyse sitten oppilaskuntatoiminnasta tai oppituntien sisältöjen suunnittelemisesta tai työmuotojen valinnasta. Näissä tilanteissa on aina kysyttävä, kuinka paljon vaikutusvaltaa todellisuudessa on. On suuri ero siinä, päätetäänkö oppilaskunnassa oppilaiden aidosti tärkeiksi kokemista asioista vai siitä, mihin liikuntavälineeseen oppilaskunnalle säädetty 200 euron määräraha tänä vuonna käytetään. Tunne vallan puuttumisesta synnyttää vastarintaa, mutta kokemus vallan näennäisyydestä luo kyynisyyttä.

Kuten niin monesti aiemminkin, pohdittaessa freireläisen toiminnan mahdollisuutta koulussa on lähdeittävä liikkeelle analyysistä. Opettajien ja oppilaiden kokemuksissa toistuvat nykyään seikat, joihin jo aiemmin viitattiin: koulu opettaa eräänlaista henkistä moniajtoa eli huomion jatkuvaa jakamista erilaisten projektien kesken. Tämä heijastelee hyvin myös työelämän muutosta, jota Jussi Vähämäki kuvaa imperatiivilla ”on oltava kiinnostunut kaikesta välittämättä mistään” (Vähämäki 2003, 78–80). Koska mikään yksittäinen taito tai tieto ei ole riittävä, sillä mikä tahansa niistä voi yhteiskunnan ja talouden muuttuessa tulla silmänräpäyksessä tarpeettomaksi ja vanhan-aikaiseksi, koulu opettaa nykyään sopeutumiskykyä, huomion hajauttamista ja valmiutta muutokseen. Tämä näkyy esimerkiksi uusien koulujen arkkitehtuurissa: yhteen tarkoitukseen rauhoitettuja tiloja on entistä vähemmän aivan kuin sellaisiakin tiloja, joissa oppilaat voisivat olla näkymättömissä. Tilat ovat valoisia ja läpinäkyviä. Kaikkialta näkee kaikkialle ja ennen kaikkea kaikkialla on

näkyvissä. Se, että johonkin voi keskittyä ja paneutua rauhassa, tuntuu koulussa yhä harvinaisemmalta.

Keskittyminen moneen asiaan yhtä aikaa edellyttää myös sitä, että kukin noista asioista on riittävästi helposti lähestyttävissä ja nopeasti omaksuttavissa – toisin sanoen jo ennestään tutun oloinen. Aivan kuten monissa tuotteissakin, käyttäjäystävällisyys on tärkeää, koska vaikeisiin asioihin perehtyminen on yksinkertaisesti liian hidasta ja työlästä. Niinpä päädytään toistamaan itsestäänselvyksiä eikä uuden tiedon tuottamiseen ei ole aikaa. (Vähämäki 2003, 127–132.) Miten vastustaa tällaista kehitystä? Yksi mahdollisuus on erilaisten tyhjiöiden ja oikosulkujen luominen. On luotava tilaa, joka ei ole ennalta määritettyä tai nimettyä, tilaa, jossa voi tapahtua jotain arvaamatonta. Uusi ja arvaamaton syntyy usein tyhjäkäynnin ja hyödyttömältä vaikuttavan toiminnan kautta, uusi toimintahan ei voi koskaan olla hyödyllistä, sillä uuden asian hyötyarvoa ei syntyhetkellä vielä tunneta. Mahdollisia esimerkkejä tällaisesta toiminnasta voisivat olla yhteiset tutkimusprojektit, joilla omaa ympäristöä ja yhteiskuntaa otetaan haltuun.

5. Lopuksi

Olemme nähneet, että universaalia freireläisyyttä ei ole olemassa. Ei ole mitään yhtenäistä mallia freireläisestä pedagogiikasta, sillä käytännössä se muuttuu yhteiskunnan ja valtamuotojen muutoksen mukana. Lopuksi on kuitenkin hyvä korostaa eräitä Freiren ajattelun pysyviä piirteitä. Freire taistelee leppymättä itsemääräämisoikeuden ja autonomian puolesta. Freireläisen pedagogiikan on vastustettava hyväksikäyttöä ja haltuunottoa. Freire ei pyri sopeuttamaan. Kun haltuunotto tänä päivänä kohdistuu oppimiskykyyn ja ajatteluun, oikeus päättää omien ajatusten käytöstä on yksi vaatimuksista, jotka nyt tuntuvat ajankohtaisilta.

Lopuksi korostan vielä sitä, että sorrettujen pedagogiikka käytännössä on *kokeilua*. Asioita ei ole olemassa valmiina eivätkä ne myöskään tule valmiiksi. Gilles Deleuzea mukaillen kaikkeen tullaan kesken, väliin, ja kaikesta lähdetään keskeltä. Freireläisyys luodaan toiminnassa, eikä etukäteen voi koskaan olla tiedossa, millaisia yhdistelmiä syntyy.

Lähteet

Deleuze, Gilles: *Spinoza. Practical Philosophy*. Translated by Robert Hurley. City Lights Books 1988.

Foucault, Michel: *Turvallisuus, alue, väestö*. Suomentanut Antti Paakkari. Tutkijaliitto 2010.

Freire, Paulo: *Sorrettujen pedagogiikka*. Suomentanut Joel Kuortti. Vastapaino 2005.

hooks, bell: *Vapauttava kasvat*us. Suomentanut Jyrki Vainonen. Kansanvalistusseura 2007.

Illich, Ivan: *Kouluttomaan yhteiskuntaan*. Suomentanut Aarne Valpola. Otava 1972.

Jakonen, Mikko: ”Koulu tietokapitalismissa.” Teoksessa Martina Reuter & Ruurik Holm: *Koulu ja valta*. Into 2008.

Neill, A. S.: *Summerhill. Kasvatuksen uusi suunta*. Suomentanut Markku Lahtela. Weilin & Göös, 1968.

Salminen, Antti & Vadén, Tere & Suoranta, Juha: *Tuleva yliopisto*. Tampere 2009.

Torres, Carlos Alberto: ”From the *Pedagogy of the Oppressed* to *A luta continua*: The Political Pedagogy of Paulo Freire.” Teoksessa Peter McLaren & Peter Leonard (toim.): *Paulo Freire. A Critical Encounter*. Routledge 1993.

Vähämäki, Jussi: *Kubnurien kerho. Vanhan työn pabeista uuden hyveiksi*. Tutkijaliitto 2003.